

Renata Bizior

Uniwersytet Jana Długosza w Częstochowie

Specyfika organizacji gazety rękopiśmiennej pt. „Particularia Cudzoziemskie”

1. Wprowadzenie: dawne gazety rękopiśmienne jako europejskie medium informacyjne

Gazety rękopiśmienne uznawane przez wielu badaczy za medium wyjątkowe, w zasadzie za jedno z najważniejszych europejskich mediów informacyjnych wieków wcześniejszych (m.in. Berrenberg, 2013, s. 178), stanowią niezwykle interesujący przedmiot obserwacji. Dawna gazeta rękopiśmienna jest tworem specyficznym – tekstem prasowym, pisanym ręcznie i w tej postaci powielanym. Zawiera zróżnicowany serwis wiadomości dotyczących w głównej mierze sfery publicznej, w mniejszym stopniu prywatnej (Berrenberg, Salmi-Niklander, 2019, s. 131). Przekazuje wiadomości pochodzące z różnorodnych źródeł: prasy drukowanej, korespondencji oficjalnej (dyplomatycznej, politycznej), także półoficjalnej, ustnego obiegu komunikacji (pogłoski, plotki, nowiny) (m.in. Siuciak, 2016, s. 355; Suska, 2023; Bizior, 2023). Co istotne, funkcjonowanie praktyki komunikacyjnej, której istotą jest przekazywanie informacji za pomocą gazet pisanych, kolportowanych dzięki infrastrukturze, jaką była sprawnie rozwijająca się europejska sieć pocztowa, przełamało dominację dotychczasowych sieci komunikacyjnych (kościelnych, państwowych, kupieckich), mających z reguły wyspecjalizowany charakter (Thompson, 2001, s. 71). Gazety te stanowiły podstawę rozwoju gazet drukowanych w XVII w. (Waugh i Maier, 2023, s. 70), później były równie istotnym, rozwijającym się segmentem rynku wiadomości publicznych (Droste, 2011, s. 69, 71).

Miejsce polskich gazet pisanych w systemie informacyjnym uwarunkowane było między innymi rozwojem prasy drukowanej oraz stopniem jej informacyjności. W Rzeczypospolitej dynamikę rozwojową gazet pisanych, inaczej niż na Zachodzie Europy, stymulowały: zamknięcie drukowanego „Merkuriuma Polskiego” (1661), krótki okres ukazywania się „Wiadomości Cudzoziemskich Extraordinarynych

z Poczty Cesarskiej” (1686–1689), ograniczony rozwój periodycznej prasy drukowanej w języku polskim na początku XVIII w. („Nowiny Polskie” przekształcone w 1730 r. w „Kurier Polski” z dodatkiem „Uprzywilejowane Wiadomości z Cudzych Krajów”) (Bułówna, 1969, s. 4; Rejter, 2000, s. 10). Znacząca pozycja na rynku wiadomości gazet pisanych była konsekwencją ich komunikacyjnej efektywności (dobór informacji), poznawczej nośności, informacyjnej aktualności, a także ich komplementarnej roli względem prasy drukowanej oraz szybkiego (jak na tamten czas) transferu informacji.

Znaczenie tych gazet było również warunkowane przez ówczesne, złożone czynniki społeczno-polityczne. Z jednej strony ich konfiguracja przynosiła niestabilną sytuację w kraju i regionie, co wymagało stałej orientacji w zachodzących wydarzeniach. Z drugiej prowadziła do regulacji ograniczających przekaz informacji w sferze publicznej (nadzór urzędowy, cenzura, licencje prasowe) i w konsekwencji nasilenia społecznego zapotrzebowania na bieżące informacje pozyskiwane z alternatywnych mediów pisanych. Pozycję gazet rękopiśmiennych na rynku informacyjnym stabilizowały w głównej mierze potrzeby komunikacyjne elitarnych grup społecznych oraz instytucji, które korzystały z nich jako efektywnej formy prasowej. Gazety były redagowane dla elit politycznych, ekonomicznych i społecznych, na zamówienie osób możnych, zazwyczaj piastujących ważne stanowiska publiczne (państwowe), silnie zaangażowanych politycznie (społecznie, również ekonomicznie), pozostających w kręgach władzy i związanych z dworem królewskim (Bizior, 2022). Dostęp do najnowszych, niejednokrotnie mających duże znaczenie wiadomości zapewniał orientację w sferze publicznej oraz ułatwiał odbiorcom wpływ na bieg pewnych wydarzeń z racji pełnionych funkcji oraz przynależności do grupy społecznej. Warto zaznaczyć, że gazety te uznaje się również za zinstytucjonalizowaną formę przekazywania informacji, powiązaną z dworami jako społeczno-polityczno-kulturalnymi instytucjami (Rejter, 2000, s. 7; Droste, 2012, s. 78), które podtrzymywały fenomen komunikacyjny rękopiśmiennego gazeciarsstwa.

Co istotne, gazety pisane wytworzyły w XVIII wieku jedną z ważniejszych sieci komunikacyjnych, spajających rozległe terytorium Rzeczypospolitej Obojga Narodów (blisko 1 mln km²), co było szczególnie istotne wobec słabości innych systemów informacji i komunikacji w państwie (Harari, 2024, s. 204).

Prace badawcze nad gazetami rękopiśmiennymi, jako wczesną odmianą prasy, redagowaną głównie w okresie XVI–XVIII w., są prowadzone ostatnio w kilku ośrodkach badawczych prezentujących różne ujęcia metodologiczne (Waugh i Maier, 2023; Droste, Salmi-Niklander, 2019; Berrenberg, 2013; Barbarics-Hermanik, 2010; Scarborough King, 2018; Kucharski, 2021 i in.). Warto odnotować poszerzenie perspektywy badawczej, które postulują badacze historii kultury i mediów: Heiko Droste i Kirsti Salmi-Niklander (Droste i Salmi-Niklander, 2019, s. 13), podkreślając konieczność widzenia dawnych doniesień rękopiśmiennych nie tylko w funkcji nośnika informacji o dawnej rzeczywistości, lecz również w perspektywie ich znaczenia jako społecznej praktyki komunikacyjnej, kształtującej spójność społeczną dzięki tworzeniom sieciom

komunikacyjnym. Interesującym aspektem badań jest rozpoznanie znaczenia owych sieci (ich część stanowią gazety rękopiśmienne) w konstruowaniu wspólnot rozumienia (*communities of understanding*) dzielących wspólną terażniejszość i budujących wspólną wiedzę o współczesności (Dooley, 2010, s. 113–114). Prasa, w tym gazety rękopiśmienne, stają się istotne jako przekazujące i porządkujące wiedzę o rzeczywistości. Przekłada się to na wzrost znaczenia przepływu informacji i tworzenia się dyskursu informacyjnego, który oddziałuje na kształtowanie wspólnoty powstałej na bazie grup społecznych związanych wspólnymi celami i ważnymi rolami publicznymi (możnowładcy) lub silną pozycją ekonomiczną. Ta perspektywa jest szczególnie ważna z uwagi na specyficzne uwarunkowania społeczne i terytorialne Rzeczypospolitej w XVIII wieku.

Prace badawcze nad polskimi gazetami rękopiśmiennymi, rozwijającymi się dynamicznie w XVIII stuleciu (równoległe z prasą drukowaną: gazetami seryjnymi oraz stałymi, periodycznymi), zwracają uwagę na ich masowy (jak na ówczesne realia) charakter i tym samym znaczący udział w transmisji informacji z miejsca na miejsce (Maliszewski, 2001, s. 48). Gazety te były świadectwem zakotwiczonej w określonych społecznościach praktyki komunikacyjnej o szczególnym, informacyjnym charakterze. Istotny dla ich znaczenia jest fakt transferu wiadomości w określony, systematyczny sposób, wyznaczony przez cotygodniowy rytm kursowania konnej poczty (Maliszewski, 2001, s. 48). Nie bez znaczenia jest również okoliczność, w której ówczesne gazety pisane, funkcjonując w nieoficjalnym obiegu informacyjnym, nie stanowiły całkowicie alternatywnego strumienia wiadomości (Wough i Maier, 2023, s. 63), lecz były komplementarne pod względem przekazywanej wiedzy z oficjalnymi gazetami drukowanymi. Wyróżniała je przewaga informacyjna nad prasą drukowaną, która była konsekwencją szybszego dostarczania aktualnych informacji sprofilowanych tematycznie do potrzeb określonej grupy odbiorców. Stanowiły bardzo dobre źródło informacji, których dystrybucja nie podlegała takiej kontroli i nadzorowi cenzury jak w gazetach drukowanych. Pod względem kulturowym odręcznie pisane gazety były mocno zakorzenione we wciąż dominującym w XVIII w. nurcie przekazu rękopiśmiennego i oralnego (Siuciak, 2013, s. 354; Woźniak, 2024, s. 186). Wyniki dotychczasowych badań jednoznacznie wskazują, że gazety pisane stanowiły kluczowy komponent mediów informacyjnych w okresie XVI–XVIII wieku (w Rzeczypospolitej i całej Europie), zarazem niezwykle istotne ogniwo społecznych procesów komunikacyjnych (Scarborough King, 2016, s. 411; Kucharski, 2021, s. 166–167; Waugh i Maier, s. 2023).

2. Przedmiot, cel, założenia metodologiczne

Przedmiotem obserwacji i analiz jest sposób organizacji tekstu prasowego – polskojęzycznej gazety pisanej o tytule „Particularia Cudzoziemskie”, która stanowi reprezentację kształtującej się rękopiśmiennej odmiany prasowej. Podstawową funkcją tego tytułu była identyfikacja gazety skoncentrowanej na tematyce zagranicznej i wy-

korzystującej obce źródła informacyjne. Ten stan rzeczy uznać można za szczególnie ważny z uwagi na kierunek rozwoju prasowych praktyk rękopiśmiennych, pozostających w związku z prasą drukowaną.

Tytuł „Particularia Cudzoziemskie” służył oznaczeniu odmiany ręcznie pisanych gazet, której zadaniem było regularne dostarczanie do wąskiego kręgu odbiorców (możnowładcy), rozproszonych na terenie rozległej dawnej Rzeczypospolitej, aktualnych doniesień o wydarzeniach z zagranicy i kraju. Gazeta ta stanowi niezwykle interesujący przykład prasy informacyjnej XVIII wieku jako istotne źródło informacji o wydarzeniach z Europy zachodniej, południowej i środkowej, niekiedy z Afryki, Ameryki i Azji. Co istotne, „Particularia” wpisywały się w trendy informacyjne właściwe dla ówczesnej prasy europejskiej, która koncentrowała się na relacjonowaniu wydarzeń zagranicznych, interesujących czytelników w wielu krajach jednocześnie, a zdecydowanie rzadziej zajmowała się sprawami wewnętrznymi (Jakubénas, 2006, s. 169), co wiąże się ze wspomnianym wcześniej konstruowaniem wspólnej wiedzy o teraźniejszości (Dooley, 2010).

Istotnym celem rozważań jest wskazanie na zjawisko tematycznego różnicowania się gazet rękopiśmiennych w XVIII stuleciu. Główny cel badań koncentruje się na rozpoznaniu, jak dominanta tematyczna gazet oraz sposób pozyskiwania informacji wpływały na organizację struktury ich tekstów. Analiza prowadzona z wykorzystaniem tekstów źródłowych ma charakter wstępnego rozpoznania nakreślonego problemu badawczego. Artykuł w zamierzeniu ma charakter deskryptywny, podejmuje próbę opisu formy komunikacyjnej z wykorzystaniem perspektywy badawczej lingwistyki, między innymi genologii o orientacji historycznojęzykowej (Wojtak, 2019, s. 161).

Na potrzeby tego opracowania przyjmuję założenie, że gazeta pisana, ujmowana jako całość, jest gatunkiem prasowym mającym złożoną formę, skomponowaną z odrębnych gatunków (o określonych dominantach), izofunkcyjnych i współwystępujących ze sobą (Wojtak, 2019, s. 15–126) oraz cechującym się określonym sposobem organizacji przekazu. W grupie odrębnych form komunikacyjnych mieszczą się głównie wzmianki i wiadomości prasowe (Rejter, 2000, s. 11–12; Ostaszewska, 2011, s. 90–93; Siuciak, 2013, s. 345–355; Suska, 2019, s. 112–113; Droste, 2021, s. 1), także inne zaczątkowe formy gatunkowe, które razem tworzą całość pod względem formalnym, komunikacyjnym, funkcjonalnym. Ujmowanie gazety rękopiśmiennej jako gatunku złożonego o określonym przeznaczeniu komunikacyjnym daje możliwość całościowej analizy jego tekstowej realizacji. Jak każdy gatunek, również gazetę pisaną wyróżnia nie tylko określona organizacja tekstu, lecz także swoisty sposób produkcji, dystrybucji i odbioru (Kamberelis, 1995, s. 117).

3. Specyfika materiału badawczego

Materiałem badawczym są teksty gazety rękopiśmiennej o tytule „Particularia Cudzoziemskie” z lat 1763 (20 egzemplarzy gazety) i 1765 (23 egzemplarze), które są przechowywane w Bibliotece Kórnickiej (dalej BK) w kodeksach o sygnaturach

447 i 448. Oprócz „Particulariów” oznaczonych datą roczną znajdują się w nich również gazety pisane mające nagłówek w postaci wyrażenia *Z Warszawy* (z datą dzienną i roczną). Gazety te cechuje między innymi odmienny układ strukturalny doniesień prasowych i zakres tematyczny. Egzemplarze *Z Warszawy*, niebędące przedmiotem rozważań w tym tekście, zorientowane są głównie na wydarzenia krajowe, zawierają również pewne informacje pochodzące z zagranicy. Przywołane *Particularia* są częścią dużego, niezbadanego jeszcze zbioru gazet pisanych noszących ten sam tytuł, rozproszonego w różnych bibliotekach i archiwach. Z uwagi na tytuł można przywołać spostrzeżenie H. Droste (2021, s. 2, 42, 110), który zauważa, że w dawnej prasie wytworzyła się nazewnicza opozycja między wiadomościami publicznymi, ogólnie dostępnymi (*public news*) a wiadomościami partykularnymi (*particularistic news*), które były przeznaczone dla elitarnego kręgu odbiorców. Reprezentanci owych elit funkcjonalnych¹ zajmowali wysokie pozycje społeczne jako osoby pełniące funkcje publiczne.

„Particularia” redagowane były w formie przeglądu doniesień z prasy obcojęzycznej przesyłanej przez ośrodki pocztowo-informacyjne oraz korespondentów zagranicznych, uzupełnianej przez informacje z poczty krajowej², broszur, korespondencji dyplomatycznej i prywatnej, co decydowało o ich wyjątkowych walorach poznawczych (Maliszewski, 1990, s. 167) i prasowej specyfice. Źródła prasowe i korespondencyjne, z których korzystano, podlegały selekcji pod kątem zainteresowań odbiorców. Przygotowywali je wyspecjalizowani korespondenci, w tym zagraniczni, mający własne agencje informacyjne, m.in. poczmistrz Antoni I. Gibes oraz Józef Nowicki (Maliszewski, 1990, s. 37; Maliszewski, 2001, s. 167).

Jak pisze J. Maliszewski (1990, s. 37), wiadomości zagraniczne w gazetach są tekstami tłumaczonymi na ogół bez większych zmian, a także streszczeniami i ekscerptami. B. Popiołek (2001, s. 21–22) wskazuje, że podstawowym źródłem informacji w tamtym czasie były gazety holenderskie, niemieckie, wrocławskie oraz listy i raporty wojskowe. Dzięki temu transferowi tworzony był bogaty serwis wiadomości zagranicznych pochodzących z różnych miast europejskich, jak i odległych zakątków świata (Maliszewski, 1990, s. 38). Redagowanie gazety pisanej w formie przeglądu prasy zagranicznej nie stanowiło osobliwej praktyki prasowej, była ona znana w Europie przynajmniej od XVII wieku³. Podobnie funkcjonowały gazety drukowane, które zawierały przedruki z gazet międzynarodowych, tak jak np. „Uprzywilejowane Wiadomości z Cudzych Krajów” (Dawidziak-Kładoczna, 2011, s. 233).

„Particularia Cudzoziemskie” były redagowane od lat 30. do 60. XVIII wieku przez kilka agencji informacyjnych, które używały tego samego, rozpoznawalnego tytułu dla swoich gazet. R. Urbaitytė (2006, s. 54) podaje, że były pisane w Warszawie nie-

¹ Termin „elity funkcjonalne” odnosi się do tych elit, które biorą udział w procesach instytucjonalnych tworzących państwo (Droste, 2021, s. 2).

² Informacje o stanie ówczesnej prasy zagranicznej podaje R. Jakubėnas (2006).

³ Bardzo dobrym przykładem tej praktyki prasowej są rosyjskie „Vesti-Kuranty” z XVII–XVIII w., o czym pisali Maier i Pilger (2001) oraz Maier i Shamin (2014).

przerwanie od 1739 do 1763 roku. „Particularia” charakteryzowane są przez badaczy jako najsolidniejszy przykład gazety rękopiśmiennej (Urbaitytė, 2006, s. 53), najbardziej obszernej i ważnej treściowo (Bułówna, 1969, s. 39), mającej wyjątkowe wartości informacyjne (Maliszewski, 1990, s. 37; Maliszewski, 2001, s. 67). Pod względem liczebności był to największy tytuł rękopiśmienny⁴, który bardzo dobrze zachował się w zbiorach archiwalnych. Wyniki badań nad dawną prasą wskazują, że był tworzony wieloegzemplarzowo, niemal wielonakładowo jak na ówczesne warunki (Maliszewski, 1990, s. 25). Egzemplarze były rozsyłane pocztą w kilku jednakowych lub niewiele różniących się wersjach powstałych wskutek uaktualniania wiadomości.

Pod względem typologicznym „Particularia” są pisaną serią gazetową (ciąg wydawniczy), co oznacza, że składają się z komunikatów jednorodnych pod względem gatunkowym (są nimi gazety pisane), mających określony cel komunikacyjny, ukazujących się w sposób regularny (co tydzień) i zorganizowany (Maliszewski, 2001, s. 76; Wojtak, 2019, s. 129).

4. Organizacja strukturalna „Particulariów Cudzoziemskich”

W tej części przedstawiam wyniki analiz komponentu strukturalnego, który ma strategiczne znaczenie w całościowej organizacji analizowanej gazety rękopiśmiennej. Istotne jest, by przyrzeć się organizacji tekstów, która łączy się nie tylko z ich uporządkowaniem tematycznym, lecz przede wszystkim z cechami kształtującego się dyskursu prasowego. Nadrzędna zasada kompozycji „Particulariów” nawiązywała do prasowych praktyk tworzenia odrębnego serwisu wiadomości poświęconych wydarzeniom zagranicznym w gazetach drukowanych, były to m.in.: „Wiadomości Cudzoziemskie Extraordynaryjne z Poczty Cesarskiej” (1686–1689), „Uprzywilejowane Wiadomości z Cudzych Krajów” (1730–1760), „Gazety Cudzoziemskie” (1734–1736).

4.1.

„Particularia” pisane są trybem ciągłym, bezkolumnowo z czytelną, graficzną segmentacją na odrębne jednostki tekstowe, które zawierają pojedyncze doniesienia lub większą ich liczbę. W gazecie przestrzegany jest układ strukturalno-tematyczny tworzony przez dwie stałe i równe objętościowo części – działy tematyczne, w których segmentacja tekstu wyznaczana jest przez kryterium geograficzne. W pierwszym dziale (strony 1–2) znajdują się doniesienia z Europy: Zachodniej, Południowej, niekiedy Środkowej. Nagłówki akapitów wskazują na główne centra informacyjne, z których pozyskiwano wiadomości, jak i na rozległy zakres terytorialny wydarzeń,

⁴ W samym archiwum Radziwiłłów w Wilanowie zachowało się 580 egzemplarzy „Particulariów Cudzoziemskich” (Urbaitytė, 2006, s. 53), 130 znajduje się w Bibliotece Ossolińskich (Bułówna, 1969, s. 29), ma je w swoich zbiorach również Biblioteka Kórnicka i inne biblioteki, w tym zagraniczne.

który obejmował: Europę, m.in. Niemcy (Ratyzbona, Hamburg⁵, Berlin, Lipsk, Saksonia), Austrię (Wiedeń), Włochy (Rzym, Neapol), Szwecję (Sztokholm, Karlskrona), Anglię (Londyn), Rosję (Petersburg), również Amerykę. Drugi (strony 3–4) zawiera informacje o wydarzeniach z rozległych terenów Rzeczypospolitej oraz wschodniej i północno-wschodniej Europy (Inflanty, Szwecja, Moskwa, Turcja). Doniesienia na ten temat pochodziły ze źródeł krajowych, korespondencji, informacji zagranicznych. Zdarza się, że podział ten jest zaburzony, co jest skutkiem dopisania dodatkowej wiadomości z zagranicy w nietypowej pozycji tekstowej. Za przykład może służyć segment zawierający wzmiankę o wyjeździe sztokholmskiego posła, który umieszczono na końcu gazety, po rubryce o tematyce krajowej:

Z Berlina d. 30. Mar. Poseł tutejszy Szwedzki, Graff Bolen, w tych dniach oddał się stąd na czas niejaki do Sztokholmu. (BK, 1765, k. 24-25)

Nie można pominąć faktu, że dwudzielność struktury, kluczowa dla analizowanych gazet, przypomina organizację drukowanego regularnie od 1765 roku „Suplementu do Wiadomości Warszawskich”, w którym pierwsza rubryka zawierała doniesienia z zagranicy, a druga krajowe (*Z Warszawy*). „Particularia” zawierały od kilkunastu do dwudziestu kilku odrębnych doniesień prasowych, co gwarantowało odbiorcom szeroki horyzont poznawczy przede wszystkim w odniesieniu do sytuacji europejskiej.

Obserwacja płaszczyzny strukturalnej tekstów pozwala wyróżnić dwa warianty tekstowe „Particulariów”. Jeden wariant cechuje wyraźna odrębność dwóch głównych działów tematycznych. Pierwszy z nich, podzielony na segmenty, następuje po głównym tytule gazety i zawiera informacje ze źródeł zachodnioeuropejskich, które decydują o dominancie informacyjnej analizowanych gazet. Natomiast drugi, wydzielony przez schematyczny podtytuł *Z Warszawy* z datą dzienną (np. *Z Warszawy d. 12. Maja*), przekazuje w dużej części doniesienia dotyczące kraju i terytoriów ościennych. Pochodzą z różnych ośrodków pozostających w sferze zasięgu prasy i poczty krajowej (np. z Gdańska, Królewca, Litwy, Drezna). W drugim wariantcie „Particulariów” działy tematyczne nie są graficznie rozdzielone, ale część krajowa rozpoczyna się wiadomością o nagłówku *Z Warszawy* i datacją. W obydwu wariantach strukturalnych widoczna jest tendencja do realizowania reguły pierwszeństwa doniesień zagranicznych z Europy Zachodniej. Ten sposób strukturyzacji analizowanych gazet wyróżnia je spośród innych gazet pisanych, w których nie przestrzegano układu tematycznego, lecz raczej porządku ważności wiadomości, stopnia ich pewności i prawdziwości. Tym samym struktura „Particulariów Cudoziemskich” składa się w pierwszym wariantcie z czterech segmentów: tytułu gazety pełniącego funkcję delimitatora inicjalnego, korpusu, podtytułu i kolejnego korpusu, natomiast w drugim wariantcie z dwóch segmentów: tytułu gazety oraz korpusu.

⁵ Warto zaznaczyć, że Hamburg był znaczącym ośrodkiem gromadzenia i rozpowszechniania wiadomości drukowanych i rękopiśmiennych, posiadającym znakomitą infrastrukturę komunikacyjną. Doniesienia pochodzące z tego miejsca były niezwykle ważnym źródłem informacji dla prasy całej Europy północnej i funkcjonowały jako przedruki w parsie europejskiej (Waugh i Maier, 2023, s. 83).

4.2.

Dla opisu struktury istotne jest również rozpoznanie reguł organizacji układu wiadomości wewnątrz korpusów tekstowych, które wskazują na strategię tworzenia materiału prasowego. Biorąc pod uwagę układ kolejnych doniesień, warto wskazać, że datowanie komunikatów nie odpowiada ściśle porządkowi czasowemu, lecz mimo tego stanowi on istotną zasadę organizującą. Przykładowo w „Particulariach” z sierpnia 1763 roku, które są reprezentatywne w tym zakresie, chronologia doniesień poświadczona w nagłówkach jest następująca: *Z Ratysbony d. 1 Aug.*, *Z Paryża d. 1 Aug.*, *Z Hamburga d. 8 Augusti*, *Z Berlina d. 13 Aug.*, *Z Warszawy d. 25 Aug.*, *Listy Drezdeńskie d. 15 Aug.*, *Z Gdańska d. 20 Aug.* (BK, 1763, k. 52-53). Inaczej układ komunikatów wygląda w egzemplarzu z 1765, w którym nagłówki doniesień tworzą następującą sekwencję czasową: *Z Ratysbony d. 18 Aprilis*, *Z Hamburga d. 13 Apr.*, *Z Warszawy d. 8 Maij*, *Z Gdańska d. 4 Maij*. Na tym tle istotne jest datowanie doniesień z Warszawy (podawane wewnątrz gazety), które jest najpóźniejsze. To strategiczne miejsce w tekście nie tylko orientuje odbiorców co do daty i miejsca ostatecznego zredagowania gazety, lecz także ilustruje systematyczny tryb redagowania materiałów prasowych przez nadawców. Ten stan rzeczy odbiega od spostrzeżeń A. Penkali-Jastrzębskiej (2023, s. 307), która podaje, że dawne doniesienia prasowe zaczynały się od wiadomości związanych z miejscem, w którym gazeta została napisana, a następnie podawano najnowsze wiadomości z innych ośrodków.

Z analizy materiału wynika, że duża część „Particulariów” w dziale zagranicznym powiela określoną sekwencję doniesień, pochodzących z określonych ośrodków informacyjnych, co wyznacza pewien porządek strukturalny gazety. Dość często w pozycji początkowej sytuowane są doniesienia pochodzące z kluczowego węzła pocztowego Europy Zachodniej, o nagłówku *Z Ratysbony* (z datą dzienną), dalej *Z Hamburga*, *Z Berlina* lub *Paryża*, niekiedy *Frankfurtu*. Jest to najczęściej powtarzający się układ wiadomości z zagranicy, tworzący schemat strukturalny, wyznaczany przez rangę ośrodków informacyjnych i pocztowych. Podawanie w dawnej prasie (w pozycjach nagłówkowych) zagranicznych nazw ośrodków informacyjnych miało też znaczenie pragmatyczne, polegające na podniesieniu wiarygodności przekazu (Brownlees, 2010, s. 235). Egzemplifikację przedstawionego schematu mogą stanowić „Particularia” z lutego 1765 roku, które prezentują we fragmentaryczny sposób, wskazujący na odrębne doniesienia:

Z Ratysbony d. 4to Febr. w Poniedziałek zaszedł z Wiednia Dekret Commisionis od Cesarza Imci donoszący Stanom Rzeszy Niemieckiej o Zakończonym Maryazu Krola (...). W Sprawie Biskupstwa Osnabruckiego podana od Ministra Kapituły Osnabruckiej Replika (...). Po Kościołach tutejszych trzymano Kollektę dla pogorzalców (...).

Z Hamburga d. 12 Febr. w Leżącey blisko Miasta tutejszego wsi od Iessen Erygowano Fabrykę (...). Z Rzymu donoszą że Ociec S. przez wydany die 7mo solenny Dekret (...).

Z Berlina d. 16 Febr. Książę Imc Dołhorugi y Generał Graff Bruce w tych dniach do Petersburga wyiechali. Książę zaś dziedziczny Kurlandzki udał się do Krola Imci do Podzdamu (...).

Z Paryża d. 4to Febr. Szwaycarowie z Kantonu Switeckiego urodzeni, co żywo wynoszą się ztąd do Oyczyzny Swoiey (...). (BK, 1765, k. 14)

Stosowany jest również inny układ nagłówków inicjujących odrębne segmenty tekstowe, np. gazeta z czerwca 1765 r. ma następujący układ wiadomości: *Z Wiednia d. 6 Junij*, *Z Paryża d. 3 Junij*, *Z Hamburga d. 14 Junij*, *Z Berlina d. 18 Junij*.

Trzeba też zwrócić uwagę na dział gazety otwierany przez podtytuł lub nagłówek *Z Warszawy*, w którym jako pierwsza podawana jest nowina dotycząca spraw krajowych, np.

Z Warszawy d. 25 Aug. Jo. JMP. Kasztellan Krakowski Hetman WKor. po przybyciu Swoim tak tego dnia iako inorastinum odbierał Wizyty powitania od przytomnego Panstwa. W przeszły zaś wtorek z rana oddawał Wizytę Jo. Xcia Imci Prymasowi, y z nim tegoż dnia Obiad jadł u JW JMP. Podskarbiego WKoronnego, po którym zakonczonym nawiedzał Słabego JW. JMPana Ossolinskiego Wdę Wołyńskiego. (BK, 1763, k. 52–53)

Z Warszawy d.10 Aprilis.

W Przeszłą Immediate Sobotę Imc Pan Mokronowski Generał przybył tu z Białegostoku od Jw. Imc Pana Krakowskiego Hetmana Wielkiego Koronnego z Rekognicyą JKM i powinszowaniem Świąt terazniejszych. (BK 1765, k. 24)

Kolejność następnych segmentów tekstu nie jest uschematyzowana, znajdują się w nich doniesienia o nagłówkach w rodzaju: *Z Drezna*, *Z Litwy*, *Z Gdańska*, *Z Torunia*, *Z Poznania*, *Z Krakowa*, *Z Królewca*, *Z Ziemi Dobrzyńskiej*, *Z Ukrainy*. Zdarzają się użycia mniej typowych dla *Particulariów* konstrukcji incipitowych rozpoczynających wiadomości, np. *Swiežo odebrana wiadomość z Poznania* lub *Dnia wczorayszego*, *Dnia dzisiejszego*, które uwypuklają aktualność informacji. Na uwagę zasługują jednostki tekstowe o nagłówku *Z Gdańska*, w których oprócz nowin krajowych, często ekonomicznych, przekazywane są wiadomości z zagranicy (np. Anglii, Madrytu, Włoch), podawane za gdańskimi źródłami informacyjnymi.

4.3.

Kolejnym istotnym aspektem organizacji omawianych gazet są sposoby wypełniania segmentów tekstowych formami komunikacyjnymi. XVIII wiek to czas kształtowania się wypowiedzi prasowych połączony z rozwojem form gatunkowych i ich wyróżników, które krystalizowały się wraz z rozwojem prasy (Siuciak, 2013, s. 353–355; Ostaszewska, 2018, s. 517–519; Pietrzak, 2021, s. 100). Pierwotna postać ich organizacji ulegała stopniowym przeobrażeniom, które zaowocowały współczesnymi wzorcami gatunkowymi. W odniesieniu do „*Particulariów*” istotne znaczenie mają formujące się wówczas dwa gatunki informacyjne: wzmianka i wiadomość prasowa (Siuciak, 2013; Ostaszewska 2018; Suska 2019). Specyficzną cechą analizowa-

nych gazet jest dominujący udział w ich kompozycji segmentów zawierających kilka wzmianek sygnowanych wspólnym nagłówkiem. W gazetach rękopiśmiennych, niesprofilowanych tematycznie, tego rodzaju segmenty występują rzadziej (Suska, 2023, s. 221).

Wzmianka to gatunek informacyjny służący do powiadomienia o pojedynczym wydarzeniu. Jego tekstowe realizacje stanowią istotny składnik dawnej prasy rękopiśmiennej, jak i dominantę informacyjną osiemnastowiecznej prasy drukowanej (Pietrzak, 2021, s. 107). W tekstach „Particulariów” funkcjonują dwa warianty wzmianek, co oddziałuje na postać strukturalną gazety. Występują w niej wzmianki autonomiczne, czyli pojedyncze wypowiedzi tworzące odrębne segmenty tekstowe oraz wzmianki seryjne, czyli ciągi wzmianek następujących po sobie i konstruujących odrębny segment tekstowy. W badanych tekstach na strukturę wzmianki składa się szablonowy nagłówek (lokalizacja z datacją) i prosty informatywny korpus powiadamiający o jednym zdarzeniu. Wzmianka przybiera często formę jedno-, dwuzdaniowego, lapidarnego komunikatu, tak jak we współczesnej prasie (Wojtak, 2003, s. 161).

Wzmianki autonomiczne mają, po pierwsze, postać jednoczłonową, ograniczoną do samego powiadomienia (bez nagłówka) – wypowiedzi informacyjnej o zdarzeniu, jego miejscu, czasie, uczestnikach. W tekstach gazet wykorzystywane są sporadycznie, zazwyczaj w dziale przekazującym wiadomości *Z Warszawy*, w którego początkowych segmentach nie używa się nagłówków. Bardzo rzadko wykorzystuje się ten typ strukturalny wzmianki w dziale zagranicznym. Wzmianki te przekazują informacje o bieżących wydarzeniach, np.:

Jo. Xżę Imć Prymas w przeszły immediate Poniedziałek summo Mane wyiezdzał Konno za

Miasto Spacerem z przytomnemi ad Latus Jego Panami, y Prałatami niektoremi, Innych zaś

dni na ten Spacer wyjezdza kareta. (BK, 1763, k. 53)

Od Granic Ukraińskich wszelka Spokoyność dzieie się od haydamakow dawniey grasuiących.

(BK, 1765, k. 65)

Assesorya Koronna w przeszłą Sobotę zalimitowała Sądy Swoje na dwa Miesiące to iest ad diem primum Xbris (BK, 1765, k. 71)

Tego typu wzmiankę niekiedy cechuje newsowość, o ile przekazuje informacje o wysokim stopniu aktualności, ważności lub sensacyjności. Wówczas staje się doniesieniem z ostatniej chwili, umieszczanym w finalnej pozycji gazety, niekiedy ze znakiem graficznym, wskazującym na ważność informacji. Taką właściwość ma powiadomienie o ułaskawieniu moskiewskiego generała Totlebena:

Totleben, ktory degradowany od wszystkich honorow y uwolniony z Retencji. (BK, 1763, k. 40)

Po drugie, w innym wariantcie wzmianki mają swoisty szablonowy, incipitowy nagłówek, który określa lokalizację źródła informacji: prasowego lub innego (*Z Berlina d. 3 Maja, Z Londynu, Z Ukrainy*) lub korespondencyjnego (*Listy z Londynu d. 14 Maja, Listy z Konstantynopola*). Dalej następuje niewielki korpus informacyjny, wyrażający intencję powiadomienia (Wojtak 2003, 171). Nagłówek jest często oddzielony od tekstu doniesienia prasowego znakiem interpunkcyjnym, co jest sygnałem kształtowania się dwusegmentowej budowy wzmianki, złożonej z tytułu i korpusu. Ten zapis stanowi przejaw utrwalania się gatunkowej odrębności wzmianki i jej wzorca gatunkowego (Pietrzak, 2021, s. 104). Poświadczeniem są tu przykładowe teksty wzmianek:

Listy z Konstantynopola są bardzo Zawile y do zrozumienia trudne, z których jednak dochodzie

Można, Iż zapewne na Woynę zanosi się, lecz z iaką Potencją dociec nie można. (BK, 1763, k. 60)

Z Litwy donoszą: że tam Trybunał Skarbowy Wilenski non attenta absentia Kommissarzow Inf-

Lantskich iako też Woyskowych Litewskich agituie się. (BK, 1763, k. 63)

Z Ratzbony d.18. Aprilis, między Elektorami Mogunckimi Trewirskim Palatini Rheni Xięciem Darmsztad y Miastem Frankwortem zawarta Konwencya tycząca się Kurencyi Monety (BK 1765, k. 36)

Z Stambułu Piszą Iż Han Tatarski 12 Pięknych Dziewic w Prezencie Sułtanowi Przywiozł, za

Które od niego 6 Rumakami Z siedzeniami regalizowany został od Cesarza Tureckiego. (BK, 1765, k.74)

Specyficznym dla „Particulariów” wariantem wzmianki jest wzmianka seryjna o wyraźnej dominancie informacyjnej, jej wyróżnikiem są krótkie wypowiedzi publikowane jedna za drugą (Wojtak, 2008, s. 40). Wzmianki te występują głównie w dziale zagranicznym oraz akapitach zawierających doniesienia z Gdańska. Lokowane są w jednym segmencie i pisane w ciągu linearnym z niewielkimi odstępami, często na początku gazety lub wewnątrz niej, nie występują w pozycji końcowej. Ich teksty bazują na informacjach pochodzących z jednego źródła informacyjnego. Przykładem tej kategorii wzmianek są m.in. „Particularia Cudzoziemskie” z 1765, które otwiera seria utworzona przez trzy wzmianki powstałe na podstawie berlińskich źródeł informacyjnych i oznaczone wspólnym nagłówkiem (*Z Berlina d. 25 maj*):

Z Berlina d. 25 maj Krol Jmci wakujące kommandantstwo Fortecy Kolberga post fata sławnego Pułkownika de Heyden który też Fortecę tak mężnie przeciwko Moskwie bronił, konferował Pułkownikowi de Kleytz. Xze Jmci dziedziczny kurlandzki odiechał ztąd z całym Dworem swoim do Hamburga. Krol Jmci konferowac raczył kupcowi tu-teyszemu Filipowi Klement y kompanistom Jego przywilej na lat 20 względem wolnego handlu do Lewanty to iest do Turek, pozwoliwszy mu przez subskrypcyą zaciągnąc na ten koniec Summę Miliona Talerow od wszystkich nawet Obcych ludzi z tego handlu partycypowac chcących. (BK, 1765, k. 44)

Informacje pochodzące z różnych ośrodków europejskich były oznaczane osobnym nagłówkiem, a pierwsza wzmianka otwierająca serię była miała dodatkowo datację (*Z Hamburga die 5 Aprilis*; następnie *Z Drezna*; *Z Frankfurtu*; *Z Leodium*). Charakteryzuje je schematyczne ujęcie tematu, lapidarność, prosta konstrukcja składniowa, konkretna leksyka, obecność wyrażeń łacińskich:

Z Hamburga die 5 Aprilis. Margrabia Baireuth ieszcze się znyduie czekaiąc na powrud Barona Alerod, którego tam wysłał na pożegnanie Dworu Dunskiego. *Z Drezna* piszą: że Gwardya Leyb Grenadyerow, która dotąd w Kieymgszteynie zostawała, die 20 elapsi pro praesidio przysła do Drezna, skąd nazajutrz Regiment Austryacki wymaszerował a za nim Generał Haddyk, y Kommendant Drezdenski Generał Gwasko. *Z Frankfurtu* donoszą: że tam die 25 elapsi przybył z Paryża KrolewicImci Xavier zkąd nazajutrz daley pospieszył do Wartzburga dążąc za woyskiem saskim z Frankonij czterema kolumnami do Saxonij powracaiącym. *Z Leodium* piszą: iż tam die 30 elapsi przybył Krolewic Imci polski Klemens przy biciu z armat Cytadelli tameczney, ktorego kapituła tameczna witała, y wielka znowu była nadzieja, iż na Biskupstwo to znowu obrany będzie, ktorym koncem na też Elekcyją ziechał tam Minister Cessarski JV. Porgen. (BK, 1763, k. 21)

Wzmianka, w szczególności realizowana w seryjnej formie, była w „Particulariach” gatunkiem o znacznym stopniu funkcjonalności: służyła zwięzłemu przekazaniu odrębnych informacji o wydarzeniach zagranicznych i dobrze współgrała z ograniczoną objętością gazet pisanych (Wolińska, 1987, s. 18). Pod względem informacyjnym odpowiadała na podstawowe pytania: kto brał udział?, gdzie wydarzenie miało miejsce?, co się wydarzyło?, kiedy?, przekazując najistotniejsze fakty.

Drugą formą gatunkową realizowaną w „Particulariach” jest wiadomość prasowa, której wzorzec gatunkowy kształtował się w XVII–XVIII wieku, co wynikało również z odwzorowywania modelu wypracowanego w gazetach europejskich (Ostaszewska, 2018, 522–525; Siuciak, 2013, 345–355). Wiadomość jest wypowiedzią prasową bogatszą informacyjnie o intencji wieloaspektowego przedstawienia zdarzenia (Wojtak, 2008, 54), wyposażoną w dodatkowe wątki lub szczegółowe dane, złożoną pod względem struktury składniowej. W kompozycji omawianych gazet wiadomości zajmują różne pozycje: inicjalną, wewnątrz gazety lub na końcu. W wyodrębnionych graficznie segmentach tekstu znajdują się jedna lub dwie wiadomości albo wiadomość i wzmianka, powiązane m.in. jednym źródłem informacji, jak w przykładzie poniżej, w którym wiadomość pochodząca z Wiednia dotyczy działań cesarza i cesarzowej Austrii, z kolei wzmianka donosi o kupnie drewna na budowę okrętów. Ten mechanizm kształtowania spójności jest przejawem prasowego porządku tekstowego:

Z Ratysbony d. 20. Mar. Donoszą z Wiednia iż do wyjazdu Dworu Cesarskiego do Miasta Insbruku na Maryaż ArcyXsięcia Leopolda z Infantką Hiszpańską wszelkie uczyniono preparatoria, wątpiono zaś aby tam się Cesarstwo Ichmć udało z racyi Ciąży w ktorey się Cesarzowa Jejmc znowu znyduie. Ponieważ Cesarstwo iednakową wagę i myarę do wszystkich Państw swych Dziedzicznych wprowadzić postanowiło więc początek z tymi iuż w Czechach uczyniono. Do tego Wiednia przybył pewny Komissant Hollenderski ktory zawarł Kontrakt Kupna znaczney Partyi drzewa na wystawienie

Okrętów zdającego się dla Rzpłtej Holenderskiej ktore drzewo w Czechach ma być wycinane. (BK, 1765, k. 24)

Innym przykładem wiadomości jest tekst zbudowany na bazie informacji przekazanej korespondencyjnie, co pokazuje incipit. Wyjaśnia nieporozumienia na temat przebiegu pewnego zdarzenia oraz jego kontekst:

Przez Listy z Sztokholmu zaszła tu Wiadomosc do Gdańska, ze Minister Hiszpański u Dworu tego będący dowiedziawszy się, Iż Dwor Ten mocą Traktatu z Krolem Marokanskim posyła mu Okręt z Amunicją Woienną, oznajmił Interess Ten do Gabinetu, lecz go informowano, że to płonne tylko Wiesci są, gdyż Zgoda z Krolem Marokanskim iedynie w tym Zawisła, że mu dosyła się tylko roznych Materyi, y Sztoftow, iako y roznych Plucien na sto Tysięcy Talerow Szacowanych. (BK, 1763, k. 60)

Nieco inną organizację mają wiadomości umieszczone w dziale krajowym, są bardziej rozwinięte pod względem szczegółowości i sposobu opisu zdarzeń. Przykładem dość obszernej wiadomości, referującej korespondencję, a w dalszej części działania polityczne zachodzące w kraju, jest doniesienie o śmierci króla Augusta III Sasa, podane jako pierwsze po podtytule *Z Warszawy d. 13. 8bris*:

Lubo nieszczęśliwa y nader niepocieszna doszła wiadomosc przez Sztaffetty z Saxonij, a osobliwie Ostatnia cum confirmatione iednak donosi się publico, ze Krol Jmc PNM. niespodziewanie, bo jednak nie choruiąc na Kilka godzin w Konwulsjach zostaiący, w których d. 5 presentis w przytomności Nay Krolewicza Jmc Karola y Xavierego tudziesz Krolewien prawie na Krolewicow Ręku niby zdrzymawszy się, z tym Swiatem pozegnał się z wielkim żalem Nayiasnieyszej Familij w Zamku Drezdeńskim. (...) (BK, 1763, k. 68–69)

Wiadomości, podobnie jak wzmianki, realizują model gatunkowy, który kształtował się w kanonicznej postaci z taki cechami jak: szablonowość (spetryfikowana struktura, formuliczność), obiektywność (częściowo osłabiona w gazetach rękopiśmiennych), obrazowość (Rejter, 2000; Ostaszewska, 2011; Siuciak, 2013; Suska, 2019). W model gatunkowy ówczesnej wiadomości prasowej wpisują się formuliczne użycia czasowników wprowadzających treść i obiektywizujących przekaz. Wzmocniają również stopień oficjalności komunikatu, są to formy: *piszą, donoszą, twierdzą, informant*, np.: *Z Torunia (data) piszą, iż...; Z Berlina (data) donoszą, iż...; Z Hamburga (data) partykularne z Paryża listy twierdzą, że...* Zdecydowanie rzadziej wykorzystuje się frazy znamienne dla rękopiśmiennych gazet tworzonych przez indywidualnych korespondentów, takie jak: *nadeszła tu wiadomość, zaszła tu wiadomość*, które są sygnałem korespondencyjnego obiegu informacji.

Istotną cechą jest niestosowanie w „Particulariach” językowych wykładników stopnia prawdziwości lub wiarygodności informacji, co ma wskazywać na obiektywność przekazu i jego profesjonalizację, będącą efektem wykorzystywania pewnych źródeł informacji. Warto też wskazać na interesującą różnicę między „Particulariami Cudzoziemskimi” a innymi gazetami rękopiśmiennymi w zakresie jawności, publicz-

ności przekazywanych treści, co również wiąże się ze źródłami informacji. Pierwsze z nich są zorientowane na przekazywanie wiadomości oficjalnych, funkcjonujących w publicznym obiegu, z kolei drugie łączą ten rodzaj nowin z poufnymi, niejawnymi, jak i niezwyfikowanymi, a niekiedy nieprawdziwymi.

5. Uwagi końcowe

„Particularia Cudzoziemskie” reprezentują odmianę gazet rękopiśmiennych skoncentrowanych w głównej mierze na bieżącej tematyce zagranicznej, dopełnionej o najważniejsze wydarzenia krajowe. Gazeta realizuje potrzebę dostępu do informacji o współczesnych wydarzeniach europejskich, w szczególności tych o międzynarodowym znaczeniu. Pod względem stopnia nośności informacyjnej egzemplarze „Particulariów Cudzoziemskich” są zróżnicowane, jedne są wysoce informacyjne, zawierają wiele doniesień prasowych, a w nich dużo informacji szczegółowych. Z kolei inne są ubogie w informacje prasowe, co może wiązać się z dynamiką wydarzeń, a także dostępem do źródeł informacyjnych. Najwięcej wiadomości dotyczy: wydarzeń politycznych, dyplomatycznych, konfliktów społecznych i militarnych, a także okoliczności życia władców i możnowładców. Tematyka części doniesień jest poświęcona gospodarce (np. handlowi zbożem), życiu religijnemu i kulturalnemu, a także kłeskom żywiołowym. Niektóre przekazy informują o wynalazkach i sensacyjnych zdarzeniach.

Swoiste zasady organizacji tekstów „Particulariów” są związane z tematyczną specyfiką omawianej gazety i sposobem pozyskiwania informacji. Proces redagowania „Particulariów Cudzoziemskich”, polegający m.in. na selekcji, kopiowaniu, tłumaczeniu, streszczaniu tekstów doniesień prasowych z czasopism europejskich sprzyjał powielaniu, a w konsekwencji upowszechnianiu wzorców gatunkowych wypracowanych w prasie europejskiej. Co istotne, w szerszym zakresie oddziaływał na krystalizowanie się wyróżników dyskursu prasowego o informacyjnym charakterze. Zjawisko to znamienne jest dla całości praktyk prasowych (rękopiśmiennych i drukowanych) XVII–XVIII wieku, nie tylko dla „Particulariów” jednak w ich przypadku założyć można, że miało bardziej zaawansowany wymiar. Omówienie w wyczerpujący sposób tego rodzaju zależności wymaga jednak analiz porównawczych, które pozwoliłyby uchwycić zakres korelacji między polskimi tłumaczeniami doniesień a ich zagranicznymi oryginałami. Równie ważne i interesujące byłoby uchwycenie kryteriów wyboru materiałów informacyjnych dla „Particulariów” pod kątem ich zawartości poznawczej.

Bibliografia

- Barbarics-Hermanik, Z. *Handwritten Newsletters as Interregional Information Sources in Central and Southeastern Europe*. W: Dooley, B. (red.). (2010). *The Dissemination of News and the Emergence of Contemporaneity in Early Modern Europe*. Ashgate Publishing.
- Berrenberg, Ch. (2013). *Den håndskrevne lagsavisen – et enestående medium*. „Arbejderhistorie. Årbok for Arbejderbevegelsens Arkiv og Bibliotek”.

- Berrenberg, Ch., Salmi-Niklander, K. *Handwritten Newspapers and Community Identity in Finnish and Norwegian Student Societies and Popular Movements*. W: Droste, H., Salmi-Niklander, K. (red.). (2019). *Handwritten Newspapers: An Alternative Medium during the Early Modern and Modern Periods*. The Finnish Literature Society (SKS).
- Bizior, R. *Prawda w gazetach rękopiśmiennych z 2. połowy XVIII wieku (na wybranym materiale): rekonesans badawczy*. W: Kaczor, M., Kładoczny, P. (red.). (2022). *Prace Aksjologiczne. Dobro – prawda – piękno*. Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Bizior, R. (2023). *Pogłoska prasowa jako komponent gazet rękopiśmiennych z drugiej połowy XVIII wieku (na materiale tekstów Jędrzeja Kitowicza)*. *Heteroglossia*, 14, 137–153.
- Brownlees, N. *Narrating Contemporaneity: Text and Structure in English News*. W: Dooley, B. (red.). (2010). *The Dissemination of News and the Emergence of Contemporaneity in Early Modern Europe*. Ashgate Publishing.
- Bułowna, A. (1969). *Katalog gazet pisanych z XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Dawidziak-Kładowczna, M. (2011). *Osiemnastowieczny pierwowzór tabloidu na przykładzie „Kuriera Polskiego” i „Uprzywilejowanych Wiadomości z Cudzych Krajów”*. *Oblicza Komunikacji*, 4, 231–241.
- Dooley, B. *Making It Present*. W: Dooley, B. (red.). (2010). *The Dissemination of News and the Emergence of Contemporaneity in Early Modern Europe*. Ashgate Publishing.
- Droste, H. (2012). *Degrees of Publicity. Handwritten Newspapers in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*. *LIR. Journal*, vol. 1, 67–83.
- Droste, H. (2021). *The Business of News*. Brill.
- Harari, Y.N. (2024). *Nexus. Krótka historia informacji od epoki kamienia łupanego do sztucznej inteligencji*. Wydawnictwo Literackie.
- Jakubėnas, R. (2006). *Początki i sytuacja prasy w Europie i w I Rzeczypospolitej Obojga Narodów*. *Senoji Lietuvos Literatūra*, 159–202.
- Kamberelis, G. (1995). *Genre as institutionally informed social practice*. *Maryland Journal of Contemporary Legal Issues*, 6, 115–171.
- Kucharski, A. *The Polish Noblemen’s Nation vs. The Neighbouring Powers. Defending the Independence of the Country and the Freedom of the Nation from the Perspective of the Polish Handwritten Press during the Reign of Stanisław August Poniatowski (1764–1795)*. W: Dybas, B., Bojarski, J. (red.). (2021). *Gruppenidentitäten in Ostmitteleuropa Auf der Suche nach Identität*. V&R Unipress.
- Maier, I., Pilger, W. (2001). *Second-hand Translation for Tsar Aleksej Mixajlovič – a Glimpse into the Newspaper Workshop at Posoľskij Prikaz (1648)*, „*Russian Linguistics*”, 25, 209–242.
- Maier, I., Shamin, S. „*Revolts*“ *in the Kuranty of March–July 1671*. W: Griesse, M. (red.). (2014). *From Mutual Observation to Propaganda War. Premodern Revolts in Their Transnational Representations*. Transcript Verlag.
- Maliszewski, K. (1990). *Obraz świata i Rzeczypospolitej w polskich gazetach rękopiśmiennych z okresu późnego baroku*. Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Maliszewski, K. (2001). *Komunikacja społeczna w kulturze staropolskiej. Studia z dziejów kształtowania się form i treści społecznego przekazu w Rzeczypospolitej Szlacheckiej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

- Ostaszewska, D. „Merkuriusz Polski” – początek kształtowania się komunikacji masowej. W: Borawski, S., Hawrysz M. (red.). (2011). *Zielonogórskie Seminarium Językoznawcze 2010*. Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Ostaszewska, D. O kierunkach genologicznych transformacji – w poszukiwaniu zmian w przeobrażeniu kształtowania się komunikacji społecznej. W: Pastuch, M., Siuciak, M. (red.), Wosińska, K. (współ.). (2018). *Historia języka w XXI wieku. Stan i perspektywy*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Penkała-Jastrzębska, A. (2023). News of the World. *The Role of Handwritten Newspapers in the Polish-Lithuanian Commonwealth in the Early 18th Century*. *Opera Historica*, 2, 304–324.
- Pietrzak, M. (2021). Odnajdywanie śladów przeszłości gatunków prasowych. Uwagi historyka języka. *Język Polski*, z. 2, 100–111.
- Popiołek, B. (2001). Tematyka węgierska w polskich gazetach rękopiśmiennych z przełomu XVII i XVIII wieku. *Annales Academiae Pedagogicae Cracoviensis. Studia Historica*, 19–32.
- Rejter, A. (2000). Polifoniczność gatunkowa „Merkurysza Polskiego” z 1661 roku. *Napis*, VI, 7–17.
- Rejter, A. *Komunikacja medialna w perspektywie historycznojęzykowej. Wybór problemów*. W: Kita, M., Ślawska, M. (red.). (2012). *Transdyscyplinarność badań nad komunikacją medialną. T. I, Stan wiedzy i postulaty badawcze*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Scarborough King, R. (2016). The Manuscript Newsletter and the Rise of the Newspaper, 1665–1715. *Huntington Library Quarterly*, 3, 411–437.
- Scarborough King, R. *All the News that's Fit to Write. The Eighteenth-Century Manuscript Newsletter*. W: Brandtæg, S. G., Goring, P, Watson, Ch. (red.). (2018). *Travelling Chronicles News and Newspapers from the Early Modern Period to the Eighteenth Century*. Brill.
- Siuciak, M. *Kształtowanie się gatunku wiadomości prasowej w XVIII wieku*. W: Sokólska, U. (red.). (2013). *Tekst – akt mowy – gatunek wypowiedzi*. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Siuciak, M. *Dyskurs publiczny w perspektywie diachronicznej*. W: Witosz, B., Sujkowska-Sobisz, K., Ficek, E. (red.). (2016). *Dyskurs i jego odmiany*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Suska, D. (2019). Realizacja wzorca gatunkowego wiadomości prasowej w gazetach rękopiśmiennych Jędrzeja Kitowicza z lat 1771–1776. *Филологічний Часопис*, 1/13, 111–121.
- Suska, D. (2023). „Poufne wieści z oświeconej Warszawy” Teodora Ostrowskiego: przejawy tabloidyzacji w osiemnastowiecznych gazetach rękopiśmiennych (w perspektywie mediolingwistycznej). *Słowo. Studia Językoznawcze*, 14, 212–223.
- Thompson, J. B. (2001). *Media i nowoczesność. Społeczna teoria mediów*. Wydawnictwo ASTRUM.
- Urbaitytė, R. (2006). Laikraštis Radvilų dvare XVIII a. pirmojoje pusėje. *Lietuvos Istorijos Metraštis*, nr 1, 39–62.
- Waugh, D. C., Maier, I. (2023). *Cross-Cultural Communication in Early Modern Russia. Foreign News in Context*. University of Washington Libraries.
- Wojtak, M., *Wzmianka jako gatunek wypowiedzi prasowej*. W: Książek-Bryłowa, W., Duda, H. (red.). (2003). *Język polski. Współczesność. Historia*, t. IV. Wydawnictwo UMCS.
- Wojtak, M. (2008). *Analiza gatunków prasowych*, Lublin, Wydawnictwo UMCS.

- Wojtak, M. *Genologia historyczna – stan, perspektywy, konteksty*. W: Pastuch, M., Siuciak, M. (red.), Wosińska, K. (współ.). (2018). *Historia języka w XXI wieku. Stan i perspektywy*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Wojtak, M. (2019). *Wprowadzenie do genologii*. Wydawnictwo UMCS.
- Wolińska, O. (1987). *Język XIX-wiecznych wiadomości prasowych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Woźniak, E. (2024). Od wspólnoty do języka. Koncepcja nowej periodyzacji dziejów polszczyzny. *Biuletyn PTJ*, (LXXX).

The specific organisation of the handwritten newspaper entitled ”Particularia Cudzoziemskie”

Abstract: The article discusses the importance of old, handwritten newspapers as a key source of information in Europe during the 16th–18th centuries, before the dynamic development of the printed press. The analysis focuses on the Polish-language newspaper ”Particularia Cudzoziemskie”, whose structure and content reflect the diversification of press forms. Conducted from linguistic and genre perspectives, the research presents the handwritten newspaper as a complex press genre that was important for elite communication and the development of the public sphere in the 18-th century. The research material comprises handwritten newspaper texts from 1763 and 1765, entitled ”Particularia Cudzoziemskie”, which are stored in the Kórnik Library. The analysis focuses on the structure of the handwritten newspaper, as the layout played a significant role in organising content and forming the distinctive features of press discourse.

Keywords: handwritten newspapers, press genre, newspaper structure, press information genres, Particularia Cudzoziemskie

DOI: 10.34864/heteroglossia.issn.2084-1302.nr19.art2

